

Türk Dış Politikası ve Yumuşak Güç: Balkanlar

Dolunay Yusuf Baltürk^{1*}

Özet: Bu çalışmada, Türkiye'nin Balkanlar politikası yumuşak güç çerçevesinde incelenmiştir. Yumuşak güç kısaca diğer ülkeleri etkilemek ve karşı tarafta cazibe uyandırmaktır. Ayrıca aktörlerin rızası ve cazibesi sonucu ortaya çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Bir ülkenin yumuşak gücü ise temelde üç kaynağa dayanmaktadır: bir ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikaları. Türkiye'nin Balkan coğrafyasıyla olan ortak tarihsel ve kültürel özellikleri Türkiye'nin söz konusu bölgeye yönelik yumuşak güç politikalarını şekillendirmesinde ve kullanmasında etkili olmuştur. Çalışmada, Türkiye'nin Balkanlara yönelik yumuşak güç politikası; TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı), YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), Türkiye Bursları, Mevlana Öğrenci Değişim Programı, Yunus Emre Enstitüsü gibi unsurlar ve kurumlar göz önüne alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Balkanlar, Güç, Yumuşak Güç

1 * Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, dolunayyusufbalturk@gmail.com.

Giriş

1990'lı yıllarda Joseph Nye tarafından ortaya atılan ve geliştirilen yumuşak güç kavramı özellikle 2000'li yıllardan sonra uluslararası ilişkilerde popülaritesini arttırmış ve devletlerin dış politika alanlarında yeni stratejiler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Nye, devletlerin uluslararası alanda güçlü sayılabilmesi için sert güç unsurlarının yanında karşı tarafta cazibe uyandırma yani değerler ve politikaların da etkili olduğunu açıklamış ve yumuşak güç kavramının önemini vurgulamıştır. Bu kavram esasen ABD'nin dış politikalarını önceleyen bir yaklaşım olmuştur. ABD 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyon neticesinde uluslararası kamuoyunda ciddi derecede prestij kaybına uğramıştır. Bu bağlamda ABD yumuşak güç unsurlarına ağırlık vermeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi Türk Dış Politikası açısından da dönüm noktası olmuştur. Özellikle Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin soydaş coğrafyalara yönelik politikaları şekillenmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağları yumuşak güç politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlarda bir dizi istikrarsız süreç yaşanmıştır. Türkiye'nin Balkanlara yönelik yumuşak güç politikası 1990 sonrası bölgede ortaya çıkan çatışmaların etkisiyle kısıtlı bir görünüm sergilemiştir. Dolayısıyla söz konusu bölgeye yönelik politikalar esasen 2000'li yıllardan sonra şekillenmeye başlanmıştır ve bu bağlamda Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarından TİKA, YTB, Türkiye Bursları, Yunus Emre Enstitüsü, Mevlana Değişim Programı, Türkiye'nin yumuşak güç politikasının taşıyıcı unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi: Türkiye'nin Balkanlara yönelik uyguladığı yumuşak güç politikalarının etkilerinin nasıl olduğudur?

Çalışmanın yardımcı hipotezleri;

Hipotez 1: Türkiye'nin Balkanlar politikası ağırlıklı olarak yumuşak güç unsurları çerçevesinde şekillenmektedir.

Hipotez 2: Türkiye'nin Balkanlara yönelik yumuşak güç politikası zaman içerisinde artış göstermekte ve çeşitlenmektedir.

Hipotezlerin çözümlenmesi aşamasında aşağıdaki yol haritası takip edilmiştir:

Makale ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır; Çalışmanın birinci kısmında güç kavramına açıklık getirilmiş, sert güç ile yumuşak güç arasındaki ayrım tanımlanıp, yumuşak gücün uluslararası ilişkilerdeki öneminden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise konunun daha iyi anlaşılması açısından 1990'lı ve 2000'li yıllarda Balkanların genel görünümü açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son kısmında ise Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'nin Balkanlar Politikası başlığı altında Türkiye'nin Balkanlar politikasını oluşturan temel unsurlar açıklanmış ve bunu takiben Türkiye'nin 1990'lı ve 2000'li yıllarda Balkan politikasına açıklık getirilerek yumuşak güç bağlamında Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarından olan: TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü'nün faaliyet raporları analiz edilmiştir. Ek olarak, popüler kültür alt başlığı altında yumuşak güç bağlamında medya ve yayıncılığın etkisi açıklanmıştır. Çalışmanın son kısmında ise öğrenci değişim programları başlığı altında Mevlana Değişim Programı yumuşak güç çerçevesinde ele alınmıştır.

Bu makalenin amacı, Yumuşak güç kavramı referans alınarak Türkiye'nin 1990 sonrası Balkanlara yönelik uyguladığı politikaları analiz etmektir. Çalışmanın kapsamında ise konu bütünlüğünün dağılmaması adına Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde genel olarak Balkan politikasının ana hatları çizilmiş ve yumuşak güç perspektifinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada niteliksel ve niceliksel içerik analizi kullanılmıştır fakat belirtmek gerekir ki çalışmanın bütününde ağırlıklı olarak niteliksel içerik analizinden yararlanılmıştır.

Çalışmada konu ile ilgili yazılan kitap ve makaleler incelenmiştir. Buna ek olarak, YTB, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü'nün faaliyet raporları kullanılmıştır. Ayrıca çalışma ile ilgili çevrimiçi erişime açık olan haber sitelerinden de yararlanılmıştır.

Yumuşak Güç

Sözlük anlamıyla güç, *“fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği”* olarak tanımlanır. (TDK Türkçe Sözlük, 2019: 994) Uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında ise güç kavramının tanımlanmasında bir çeşitlilik söz konusudur. Özellikle bu alana yönelik yapılan çalışmalarda güç kavramının üzerinde uzlaşmış net bir tanım bulunmamaktadır. Haluk Özdemir *“güç”* kavramının tanımlanmasına ilişkin olarak, *“Uluslararası ilişkilerde en açıklayıcı temel kavram olduğuna inanılan gücün anlamı çok net değildir. Oyunun kurallarına, ortama, aktörlere ve*

sorunsal bağlamlara göre değişken niteliği nedeniyle gücün tüm zaman, mekan ve konular için geçerli bir evrensel tanımı yapılamamıştır” (Özdemir, 2008: 113) demektedir. Buradan hareketle Joseph Nye ise *“gücün hava durumu gibi olduğunu, hakkında herkesin konuştuğunu fakat çok az kişinin işleyişini anladığı bir kavramdır”*(Nye, 2017:19) şeklinde tanımlamaktadır. Diğer taraftan uluslararası politika analizlerinde ve uluslararası ilişkiler kuramlarında çok sık kullanılan en temel açıklayıcı kavramlardan birisi güçtür (Özdemir: 114). Yukarıdaki tanımlardan hareketle de aslında güç kavramının göreceli bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle uluslararası alanda devletlerin politikalarını denetleyecek, yaptırım uygulayabilecek bir üst otoritenin bulunmaması ve uluslararası sistemin *“anarşik bir yapıya”* sahip olmasından dolayı her devlet kendi güvenliğini kendisi sağlamak zorundadır ki bu durumu da ancak güç elde ederek sağlayabilmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın 1918 yılında sona ermesiyle birlikte savaşın getirmiş olduğu maddi ve manevi yıkımlar savaşa katılan tüm devletleri etkilediği gibi uluslararası alanda yeni bir dünya düzeninin oluşmasında kilometre taşı olmuştur. Bu bağlamda 10 Ocak 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam)'nin kuruluş amacı I. Dünya Savaşı sırasında ortadan kalkan dünya düzenini yeniden inşa etmek, statükoya dönülmesini sağlamak ve tekrardan bir dünya savaşının çıkmasını engellemek üzerine olmuştur (Özdal, Karaca, 2017:67). Özellikle iki savaş arası dönemde (1918-1939) uluslararası ilişkilerde hakim paradigma idealizm olmuştur bilhassa Milletler Cemiyeti'nde idealist temellerle kurulmuştur. Diğer taraftan idealist düşünce temelinde de güç önemli bir yer tutmakta hatta idealist yaklaşım da uluslararası ilişkilerde gücün önemini kabul etmekle birlikte devletler arası güç mücadelelerin savaş-dışı olduğunu ve güç mücadelelerinin ekonomik yollarla da yapılabileceğini salık vermektedir (Özdemir, 2008: 114). Her ne kadar Milletler Cemiyeti uluslararası alanda bazı sorunların çözülmesinde etkin bir rol oynasa da kendisine koymuş olduğu hedefleri gerçekleştirememiş, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına da engel olamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde özellikle ekonomik ve askeri anlamda savaştan güçlü çıkan ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) uluslararası sistemin başat aktörleri olarak yerlerini almışlardır. 1947 yılında başlayan Soğuk Savaş dönemi ile birlikte gerçekçilik (realizm) kavramının önem kazanmasına paralel olarak güç kavramı da söz konusu dönemde ayrıca önem kazanmıştır. Özellikle Milletler Cemiyeti'nin II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememesi realizm paradigmasının önem kazanmasına zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş döneminde realist anlayışın önem

kazanmasının temel nedenlerinden birisi de sistemin kendisi ile alakalıdır. Söz konusu dönemde dünya iki süper gücün liderliğinde; ABD liderliğinde Batı bloğu ve SSCB liderliğinde Doğu bloğu olarak iki kutba ayrılmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde kurulan dünya düzeni de iki kutuplu uluslararası sistem üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde en önemli tehdit unsuru ABD ve SSCB'nin envanterinde bulundurduğu nükleer başlıklı füzelerdi ve nükleer silahların varlığı sadece iki ülkeyi değil tüm dünyayı tehdit etmekteydi. Bu bağlamda realist paradigmanın önem kazanmasıyla birlikte güç kavramı da realist paradigma ile özdeşleştirilmiştir. Realistlere göre uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesinden ibarettir. Realist anlayışa göre bir devlet kendi varlığını sürdürebilmesi için sürekli olarak gücünü arttırması gerektiğini yani askeri gücünü sürekli olarak yükseltmesi gerektiğine inanırlar. Diğer bir ifadeyle askeri güce sert güç de denilmektedir. Sert güç askeri müdahaleler, zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımları içermekle birlikte, devletlerin istediklerini elde etmek için havuç ve sopayı göstermeleri şeklinde de açıklanabilir. Söz gelimi: A ülkesi B ülkesine yönelik bir politika izliyor ve B ülkesinden elde edeceği çıkarımların kendisini güvenlik anlamında daha da güçlendireceğini hesap ediyor, B ülkesi A ülkesinin isteklerine yanaşmadığı taktirde, A ülkesi yaptırımları devreye sokarak B ülkesini zor durumda bırakıyor: Burada yaptırım olarak A ülkesinin B ülkesine yönelik ekonomik ve askeri yardımlarını kesmesi ve sonucunda da B'nin A'nın isteklerine razı gelmesi şeklinde açıklanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki; bir devletin güçlü bir ekonomiye sahip olması onun diğer ülkeler nezdinde cazibesini, çekiciliğini de artırabilir veya bir devletin askeri güç kaynakları doğru yerde kullanıldığında yumuşak güç açısından pozitif etki yapabilir (Yapıcı, 2015, 9). Söz gelimi günümüzde Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan en güçlü ülkesi olan Almanya sahip olduğu ekonomik kaynakları hem sert güç hem de yumuşak güç çerçevesinde uygun zeminde değerlendirebilmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin karşılıklı olarak askeri anlamda yarışmaları yani sürekli olarak silahlanmaya önem vermeleri güç çerçevesinde değerlendirildiğinde sert güce işaret etmektedir ki bu bağlamda her iki ülke de güvenliğini sağlamak için "*dehşet dengesi*" içerisinde olmuş politikalarını da bu yönde şekillendirmişlerdir. Söz konusu dönemde bir devletin güçlü olup olmadığı askeri ve ekonomik kıstaslar göz önünde bulundurularak değerlendirilmekteydi. Buradan hareketle sert güç yerine yumuşak gücün uluslararası ilişkilerde önem kazanması ise ancak 1990'lu yıllarda ortaya çıkacaktır. Yumuşak güç kavramı teorik olarak 1980'li yıllarda Joseph Nye tarafından ortaya atılsa da Nye'in bu konudaki ilk makalesi *Foreign Policy* dergisi tarafından 1990 yılında yayınlanmıştır (Nye, 2006: 4). 1991 yılında Soğuk

Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu uluslararası sistem yerini, SSCB'ye karşı soğuk savaştan askeri ve ekonomik anlamda güçlü çıkan ABD'ye bırakarak tek kutuplu bir yapıya evrilmiştir. Bu bağlamda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 15 ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Yeni oluşan uluslararası sistemde ABD'nin Soğuk Savaş sürecinden güçlü çıkmasını değerlendirdiğimizde bu kıstası sert güç çerçevesinde açıklayabiliriz. Burada sert güç karşımıza askeri güç olarak çıkmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD'nin ağırlıklı olarak güvenlik alanına yatırım yapması, silahlanmaya öncelik veren bir politika izlemesi ve Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktürün etkisiyle birlikte gücün farklı bir boyutunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır ki yumuşak güçte bu çerçevede önem kazanmaktadır. Diğer taraftan 1990 sonrası oluşan uluslararası sistemin iki kutuplu sistemden farklı olarak öne çıkan bir diğer özelliği ise özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB dışındaki ülkelerin dış politika bağlamında izlediği politikalar genellikle Washington ve Moskova eksenli çiziliyordu. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasına paralel olarak devletler dış politik ilişkilerinde kısmen daha bağımsız hareket eder hâle gelmiştir. Diğer taraftan 1991 sonrasında oluşan uluslararası sistemde aktör sayısında da bir artış söz konusudur bilhassa Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, uluslararası örgütler ve STK (Sivil Toplum Kuruluşları)'lar ve özellikle bireyler uluslararası sistemde daha da görünür hâle gelmişlerdir (Sönmezoğlu, 2014: 896-922). Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde öne çıkan sorunlar; nükleer silahların varlığı, silahlanma, ekonomik sorunlar, kıtalararası balistik füzeler şeklindeyken; 1991 sonrası uluslararası sistemde insan hakları, çevresel sorunlar, küresel ısınma, etnik ve bölgesel çatışmalar, küreselleşme gibi başlıklar önem kazanmıştır. Özellikle küreselleşme ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, söz gelimi A ülkesinde cereyan eden bir olay saniyeler içerisinde B, C ve D ülkelerine de yansımaktadır (Şahin, 2007). Bir bakıma eskiden gün yüzüne çıkmayan sorun alanları teknolojinin gelişmesiyle birlikte daha görünür hale gelmiştir. 21. Yüzyılda daha çok hissedilir hâle gelen küreselleşmeyle birlikte devletler dış politikada imajlarını daha etkili bir şekilde karşı tarafa yansıtmak ve bu imajını iyi bir konuma getirmek için bazı iletişim ve etkileşim kanallarını kullanmaktadırlar.

Yukarıdaki gelişmelere paralel olarak Nye, güce farklı bir boyuttan yaklaşarak ve ABD hegemonyasının salt sert güç çerçevesinde açıklanamayacağını; bir ülke, değerlerine hayran olan, karşı tarafta olumlu imaj bırakan, kendisini örnek alan ve bu yönde politika izleyen devletler de dünya siyasetinde istediği sonuçları elde edebilir, demektedir (Nye 2017: 24).

Bu bağlamda sadece sert güç (askeri ve ekonomik yaptırımlar) unsurlarıyla karşı tarafı değiştirmeye zorlamak değil, uluslararası politika da gündemi belirlemek ve diğer ülkeleri cezbedebilmek de önemlidir. Yumuşak güç bir bakıma karşı tarafın tercihlerini belirleyebilme ve yönlendirme becerisidir. Tercihleri belirleyebilme becerisi; *çekici bir kişilik, kültür, siyasi değerler, ve kurumlar ile meşru görülen ya da ahlaki otoritesi olan politikalar* gibi ağırlıklı olarak soyut değerlerle ilgilidir (Nye 2017: 25). Nye, yumuşak güç ve sert gücün birbiriyle ilişkili olduğunu çünkü her iki kavramın da karşı tarafın davranışlarını etkilemek isteğiyle amaca ulaşabilme yöntemi olduğunu belirtmektedir (Nye 2017: 27). Sert gücü kullanan devletler dış politik hedeflerine ulaşmak için yararlanacağı muhtemel kaynaklar seçeneklerinden; *baskı, yaptırımlar, rüşvet ve karşılıklara* başvurmakta, davranışsal açıdan ise hedef ülkede *komut verme, zorlama ve teşvik* yöntemini devreye sokarken; yumuşak gücü kullanan devletler ise muhtemel kaynaklar seçeneklerinden; *kurumlar, değerler, kültür ve politikalar* başvurmakta, davranışsal açıdan ise hedef ülkede *gündem belirleme, cazibe ve ikna etme* yöntemini kullanmaktadır (Nye 2017: 28). Bu bağlamda bir ülkenin yumuşak güç kaynakları ise kültürü, siyasi değerleri, ve dış politikaları şeklinde karşımıza çıkmakta ve önem kazanmaktadır (Nye 2017: 11). Söz konusu ülke kültür açısından edebiyat, sanat, eğlence ve eğitim gibi unsurlarıyla yumuşak güç politikalarını şekillendirmektedir. Özellikle bir ülkenin kültürü evrensel değerlere sahip olduğunda ve bu kültür farklı ülkelerle ortak değerleri yansıttığında, ortaya çıkan sorumluluk ve cezbetme ilişkileri nedeniyle, amaçlanan sonuçları elde etme imkânı da artmaktadır (Nye 2017: 32). Nye'ın bu bağlamda vurguladığı bir diğer husus ise herhangi bir güç kaynağının etkinliğinin bağlama göre değişebileceğidir (Nye, 33). Nitekim güç ilişkilerini anlamlandırabilmek açısından öncelikle; gücün kime/neye uygulandığı, gücün ne ile uygulandığı ve gücün boyutu tek tek incelenmelidir (Sönmezoğlu: 270).

Günümüzde devletlerin uygulamış olduğu yumuşak güç politikaları "kamu diplomasisi" kavramsallaştırmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Sözlük anlamıyla kamu diplomasisi, *"bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoylarına anlatma amacıyla uygulanan politika"* olarak tanımlanır (TDK Türkçe Sözlük,1291). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere kamu diplomasisi faaliyetleri sadece ilgili devlete yönelik değil ayrıca söz konusu coğrafyada yaşayan insanlara yöneliktir. Özellikle 20. Yüzyılda Batılı ülkeler kamu diplomasisi politikalarını dönemin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirerek daha etkin bir hâle getirmişlerdir ve önceki dönemlerde yalnızca

eğitim kurumları oluşturan bu devletler ilerleyen süre zarfında kendi dillerini ve kültürlerini öğretmek amacıyla Goethe Enstitüsü, Cervantes Enstitüsü ve British Council gibi dil öğretim kurumları açarak, dünyanın farklı bölgelerinden gelen öğrencilerin kendi ülkelerinde araştırma ve eğitim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için çeşitli burslar vermişler ve yabancı sanatçıları da desteklemişlerdir (Türk, 2014: 1). Günümüz dünyasında teknolojisinin gelişmesine paralel olarak medya ve kamuoyu dış politika alanında önemli unsurlar hâline gelmiştir. Dolayısıyla günümüz dünyasında sadece askeri ve ekonomik olarak bir devletin güçlü olması başat bir aktör olacağı anlamına gelmemekte bunun yanında yumuşak güç unsurlarını da kullanarak diğer devletlerin kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olması gerekmektedir.

1990'lı ve 2000'li Yıllarda Balkanların Genel Yapısı

1991 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkması hem oluşacak yeni uluslararası sistem açısından hem de Balkanlar açısından önemli olmuştur. Tito'nun 1980 yılında hayatını kaybetmesiyle birlikte belirsizlik yaşayan Yugoslavya söz konusu dönemde Doğu Bloku'ndaki çözülmeden negatif etkilenmiş ve milliyetçiliğin de etkisiyle kendisini oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlık talepleriyle karşı karşıya kalmıştır (Emin, 2020: 7). Özellikle 1989 yılının sonuna doğru Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin çöküşü ve komünizmin yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlaması Balkan coğrafyasını uluslararası sistem de daha da görünür hâle getirmiştir. Söz konusu dönemde Bulgaristan'da 35 yıldır iktidarını koruyan Todor Jivkov istifa etmiş, onun yerine Dışişleri Bakanı olan Petar Mladenov'un gelmesiyle birlikte Bulgaristan liberal bir sisteme entegre olmaya başlamıştır (Üzgel, 2010: 481). Diğer taraftan Romanya'da ise 25 yıldır iktidarını koruyan Nicolae Ceauşescu, uluslararası sistemde yaşanan değişikliklerin Doğu bloğuna yansması sonucunda bu değişimlere karşı direniş göstermiş ve gerçekleşen bir ayaklanma sonucu devrilerek eşi Elana Ceauşescu'yla beraber kurşunlanarak öldürülmüştür (Üzgel, 481). Arnavutluk'ta ise 1985 yılında Enver Hoca'nın hayatını kaybetmesiyle birlikte iktidara geçen Ramiz Alia bazı ekonomik ve siyasal önlemler alarak uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamış ve ülke içerisinde Nisan 1990'da başlayan ayaklanmaların da bir sonucu olarak hem dış politika da SSCB ve ABD'yle ilişkilere başlanmış hem de ülke içerisinde çok partili sisteme geçilmiştir.

1991 yılında önce Slovenya ve Hırvatistan daha sonra bu iki ülkeyi takiben

Kasım 1991’de Makedonya bağımsızlığını ilan etmiştir. 1992 yılında ise Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir fakat Boşnak, Hırvat ve Sırp’ların arasındaki görüş ayrılıkları “*etnik temizlik*” (Alp, 2017) bağlamında insanlık tarihine ve sayfalara kara bir leke olarak geçen Bosna Savaşı’nın fitilini ateşlemiştir. 1995 yılına kadar süren Bosna Savaşı’nda en az 100.000 sivil insan hayatını kaybetmiş ve 2 milyonun üzerinde insan yaşadığı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Emin: 7). Özellikle bölgede yaşanan olaylara karşı AB (Avrupa Birliği) müdahale edememiş ve pasif kalmıştır. AB’nin yetersiz kalmasından dolayı ABD (Amerika Birleşik Devletleri) yaşananlara müdahil olmuştur. Bu bağlamda 30 Ağustos 1995 tarihinde NATO (North Atlantic Treaty Organization) söz konusu bölgedeki Sırp hedeflerine yönelik “*Kararlı Güç Harekati*” (Operation Deliberate Force) adıyla bilinen askeri operasyonu gerçekleştirmiştir. NATO ve BM öncülüğünde gerçekleşen operasyonlara Türkiye’de destek vermiş ve çözüm süreçlerine yönelik politikalar üretmiştir. 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması sonucunda Bosna-Hersek’tte yaşanan çatışmalara kısmen çözüm üretilmişse de Dayton Anlaşması sonucunda oluşturulan anayasada öngörülen yönetim yapısı ülkede yeni sorunlara yol açmıştır ve söz konusu anlaşma günümüzde de eleştiri oklarını üzerine çekmeye devam etmektedir. Makedonya ise bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülke içerisinde herhangi bir çatışma yaşanmamasına rağmen 2001 yılında azınlıktaki Makedonlar ile Arnavutlar arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır (Emin: 8). Nitekim 13 Ağustos 2001 tarihinde Makedonlar ile Arnavutlar arasında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla birlikte yaşanan etnik çatışmalar son bulmuş ve ülke içerisindeki etnik grupların varlığı başta dil olmak üzere, azınlık hakları Makedonya hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Diğer taraftan 1990’lı yıllarda Karadağ, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin parçalanmasının ardından Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne katıldı ve 2003 yılında da Sırbistan-Karadağ adı altında bir federasyon meydana getirildi. Bu bağlamda Yugoslavya’dan ayrılma sürecinde Karadağ’da herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Sırbistan ve Karadağ’ın birbirinden farklı iki federe devlet olmalarına rağmen, 2006 yılında Karadağ’ın bağımsızlığına yönelik gerçekleştirilen referandum sonucunda %55 oranında bağımsızlık yönünde oy çıkmasını müteakiben Karadağ bağımsızlığını kazanmıştır. Bu bağlamda değinilmesi gereken bir diğer husus ise Yugoslavya’nın dağılmasından sonra AB, bölge üzerinde giderek etkinliğini arttırmıştır. Diğer taraftan Rusya’nın Sırp’lar üzerindeki etkisi de bölgedeki bir diğer faktördür. Rusya söz konusu bölgede yaşayan Slav asıllı gruplara destek vermekte ve Sırbistan üzerinden bölgedeki hakimiyetini pekiştirmek istemektedir.

1992-1995 yılları arasında Bosna'da vuku bulan çatışmalar Kosova'ya da sirayet etmiştir. Özellikle 1998 yılında Sırp güvenlik güçleri ile Kosova Özgürlük Ordusu arasında çatışmalar yaşanmıştır. Söz konusu dönemde Miloseviç'e bağlı güvenlik birimleri Arnavutların yaşadığı köy ve kasabalara yönelik saldırılar gerçekleştirerek birçok kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Miloseviç yönetimi tarafından gerçekleştirilen saldırılar da sivil ve milis ayrımı yapılmaksızın bölgedeki Arnavutların tamamı baskı ve şiddete maruz kalmıştır. Dolayısıyla birçok Arnavut yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışmaların tırmanması üzerine 24 Mart 1999 tarihinde NATO, Kosova'ya askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Müdahale sonrası Kosova, UNMİK (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi)'in idaresine bırakılmış ve Sırbistan Kosova'dan geri çekilmiştir. Kosova'da nispeten bir istikrar havası oluşsa da bölgenin statüsünün belirsizliğinden ve Sırplarla ilişkilerin niteliğinden kaynaklanan sorunlar devam etmiştir (Uzgel, 2013: 701). Kosova sorununun siyasi çözümüne yönelik, Kosovalı Arnavut ve Sırp yetkiler arasında Viyana'da gerçekleştirilen bir dizi görüşmeden sonuç alınamaması, Kosova'nın bağımsızlık sürecine giden yolda etkili olmuş ve 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, 18 Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın bağımsızlığını tanıdığını açıklamış ve bağımsızlığın "*tanıma belgesini*" Kosova makamlarına ileten ilk ülke olmuştur. Kosova'nın bağımsızlığı konusunda taraflar hem fikir olmayıp bu konuda bir takım anlaşmazlıklar günümüzde de varlığını korumaktadır (Ayhan, 2008).

Özellikle 2001 yılından itibaren ABD'de Bush yönetimiyle birlikte bölgedeki Amerikan asker sayısının azaltılması ve buna paralel olarak bölgedeki güvenliğin AB tarafından sağlanmaya başlanması ve Balkanların AB entegrasyon sürecine dahil olması bölgedeki önemli başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Üzgel: 691-692).

Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Yumuşak Güç Politikası

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişim Türk dış politikası açısından önemli olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren hem ABD'nin Sovyetler Birliğini "*çevreleme stratejisi*" açısından hem de "*Komünist SSCB*" tehlikesi bağlamında Batı nezdinde değerli olan Türkiye'nin, jeostratejik öneminde azalma olmuştur (Oran, 2010: 210). Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucunda, iç ve dış politik anlamda bağımsız hareket etme kabiliyetine sahip olan devletler uluslararası ilişkiler açısından da birtakım manevra alanı kazanmışlardır. Bu

bağlamda Türkiye söz konusu dönemde bir yandan ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış diğer taraftan PKK sorunu ile mücadele güvenlik anlamında iç politikanın ana eksenini oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından 15 ülke bağımsızlığını kazanmıştır ve Türkiye'nin soydaş coğrafyalara yönelik politikasının şekillenmesinde 1991 sonrası dönem önemli bir kilometre taşı olmuştur. 1991 sonrası Türkiye'nin soydaş coğrafyalara yönelik politikası Orta Asya bölgesinde Türki cumhuriyetlere yönelik olmuştur. Türki Cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılması sonucu Türkiye'nin söz konusu bölgeyle olan yakınlaşması bilhassa kültürel ve tarihi değerler bölge halklarını birbirine yakınlaştıran etken olmakla birlikte dış politik anlamda bu değerler ikili ilişkiler de önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye'nin Balkan politikasını şekillendiren unsurları açıklayacak olursak:

Tarihsel Bağlar: Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık olarak 550 yıl Balkanlar üzerinde hüküm sürmesi söz konusu coğrafyanın kültürel ve sosyolojik anlamda şekillenmesinde etkili olmuştur (Brown, 2017: 9-12). Söz gelimi imparatorluğun 215 sadrazamından 62'si Balkan kökenliydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun devşirme sistemi de burada önemlidir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan coğrafyasındaki hakimiyeti bazı olumsuz ön yargıları beraberinde getirmiştir. Özellikle Yunanlılar, Ortodoks Slav milletler ki burada karşımıza Sırp, Karadağlılar ve Bulgarlar çıkmakta ayrıca Makedonlar ve Romenler'in algılamalarında da Türklere karşı önyargılar oluşmuştur. Bu durumun temel sebebi ise bu devletler bağımsızlık mücadelelerini Osmanlı İmparatorluğu'na karşı vermişlerdir.

Coğrafi Yakınlık: Türkiye'nin Balkanlarla olan coğrafi yakınlığı söz konusu bölgeye yönelik politikalarını şekillendirmesinde ve geliştirmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin bir Balkan ülkesi olduğu yönündeki görüşler ve Trakya bölgesinin Balkan yarımadası içerisinde bulunması coğrafi yakınlığın getirmiş olduğu yansımalarıdır.

Stratejik Konum: Türkiye'nin Batı dünyasına yönelik politikasında Balkanlar coğrafiaçından bir "köprü" niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye özellikle Balkan ülkelerinin AB'ye üyelik süreçlerini de desteklemektedir.

Kültürel Bağlar: Balkan coğrafyası farklı etnik kimliklere sahip olmasından dolayı kültürel açıdan çok kültürlülüğe ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla bölgede bir rekabet havası söz konusudur. Özellikle popüler

kültür açısından değerlendirdiğimiz de Osmanlı döneminden kalma mimari ve kentsel yapı ayrıca yemek, müzik ve kahveler vb. kurumlarda Osmanlı izlerini gözlemlemek mümkündür (Todorova, 2017: 90).

Türk ve Akraba Topluluklar: Özellikle 20. Yüzyılda Balkanlardan Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketleri Ankara'nın bölgeye yönelik demografik anlamda ilgilenmesine zemin hazırlamıştır. Diğer yandan Türkiye Balkanlarda Türklerin yaşadığı ülkelerde genel olarak yakın ve sıcak ilişkilere sahip olmakla birlikte bu ülkelere Yunanistan'da eklenebilir çünkü Yunanistan ve Türkiye'nin NATO üyesi olmasından dolayı kaynaklanan bir müttefik ilişkisi vardır ve Yunanistan'daki Türk azınlık da ilişkilerde önemli bir unsurdur (Ayhan 2008: 125).

Din: Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikasını şekillendiren bir diğer unsuru da din oluşturmaktadır. Özellikle Balkanlardaki Müslüman ülkeler Türkiye'nin doğal müttefiki konumundadır (Ayhan, 126). Bosna Hersek ve Arnavutluk bu çerçevede önem kazanmaktadır.

Askeri: Balkanların güvenliği konusunda da Türk askeri önemli görevler üstlenmiştir. Bölgedeki barışı destekleme harekatı kapsamında; *Bosna-Hersek'teki Uluslararası Barış Gücü (UNPROFOR) 1992-1995, NATO Uygulama Gücü (IFOR), 1995-1996, NATO İstikrar Gücü (SFOR) 1996-2004, EUFOR ALTHEA 2004 yılından beri devam etmektedir.*

Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikasını yumuşak güç bağlamında değerlendirdiğimiz de özellikle 1980'li yıllarda Turgut Özal döneminde ortaya atılan "Yeni Osmanlıcılık" anlayışı bu açıdan değerlendirilebilir. Bu anlayış Türkiye'nin Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu ülkelerine yönelik ilişkilerinde Osmanlı geçmişini referans almaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Balkanlarda ortaya çıkan güç boşluğunun da bir sonucu olarak söz konusu dönemde çatışma ve belirsizlik ortamında bulunan Balkanlara yönelik "*Pax Ottomantica*"ya gönderme yaparak bölgedeki düzeni tesis etme iddiasını gündeme getirmiştir (Üzgel, 2010: 514). Özal'ın bu yaklaşımında Türkiye'nin Balkanlarla ve Türkiye dışındaki Müslümanlarla gönül bağları olduğu ve Türkiye'nin Osmanlı'dan ayrılmış Müslüman ülkelerle tarihsel bir ortak kültürel mirasa ev sahipliği yaptığı ve bu ülkelerinde dış politika açısından birtakım önceliklere sahip olduğu şeklinde yansımaktadır. Bu yaklaşım, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde gündeme getirilmiştir fakat bu yaklaşımın hem uygulamasında hem de

kuramında Ahmet Davutoğlu etkili olmuştur. “Yeni Osmanlıcılık” kavramı Osmanlı mirasının dış politikada etkin bir şekilde kullanılamadığını ve Atatürkçü dış politikanın temel unsurunu oluşturan Misak-ı Milli sınırlarına bağlılık ve statükoculuk küçümsenmekte bu sınırların Türkiye’nin manevra alanını daralttığı ileri sürülmektedir. Nitekim Türkiye’nin yayılmacı olarak algılanmasına neden olan bu yaklaşım Osmanlı İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü topraklarda Türkiye’nin yeniden alan yaratmak istediği, İslamcı çizgiye yaklaştığı ve Batıdan kopuşunu simgelediğinden dolayı ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

2000’li yıllarda ise Türkiye’nin Balkanlara yönelik politikası bölgesel anlamda yürütülmüştür. Bu bağlamda, AB’nin Balkanlara yönelik genişleme ve derinleşme politikaları söz konusu dönemde etkili olurken, diğer taraftan Yunanistan’ın 1981 yılında AB üyesi olmasının bir sonucu olarak Balkanlar’daki etkisi giderek artmıştır. Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları bu atmosfer gözetilerek oluşturulmuştur. Özellikle 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya’nın AB’ye üye olması Türkiye’nin Balkanlara girişini ve bölge üzerinden Avrupa’ya geçişini zorlaştıran etken olmuştur (Oran 2010: 694). Diğer taraftan Türkiye’nin 1990’lı yıllardan itibaren Balkanlara yönelik izlediği politikalarda süreklilik unsurları da karşımıza çıkmaktadır; Bosna-Hersek’te Dayton Anlaşması sonucunda oluşturulan sistemin devamı, Kosova’daki Arnavutların bağımsızlık taleplerinin desteklenmesi, Balkan ülkelerinin NATO ve AB’ye üyeliklerinin desteklenmesi ve bölgedeki Türk azınlık haklarının korunması, (Oran,2010: 694) Türk dış politikası açısından süreklilik unsurları olarak değerlendirilebilir.

2000’li yıllarda uluslararası ilişkilerde yumuşak güç kavramının önem kazanmasıyla Türkiye’nin bölgeye yönelik politikalarında çeşitlilik söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’nin Balkanlara yönelik yumuşak güç politikası bazı kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir; Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü, Türk dizileri ve kanalları, Dışişleri Bakanlığı söz konusu kurumlardan bazılarıdır.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)

1991 yılında SSCB’nin dağılmasının ardından Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde birçok ülke bağımsızlığını kazanmış ve bu ülkeleri ilk tanıyan ülke Türkiye olmakla birlikte, söz konusu devletlerin ulus inşa sürecinde

“kendi kimliklerini inşa edebilmesi, kültürel ve siyasi haklarını geliştirmesi, teknik ve altyapı anlamında gelişiminin” sağlanması amacıyla 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. Uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişim ve dönüşümlerin de bir sonucu olarak, TİKA’nın faaliyetlerinin artması ve faaliyet yürütülen bölgelerin de genişlemesiyle TİKA revizyona gitmiş ve 1999 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır (Türk, 67). TİKA, günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak görevlerini ifa etmektedir. TİKA 60 ülkede 62 Program Koordinasyon Ofisi ile çalışmalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin Balkanlarla olan tarihi geçmişi, soydaşlığı ve bölgedeki Müslümanların varlığı Türkiye’nin bölgeye yönelik ilgisini arttırmaktadır. TİKA, Balkan coğrafyasında sağlık, eğitim, ekonomik altyapı, üretim, cami ve kilise restorasyonları, köprü yapımı, karayolları yapımı, okulların yenilenmesi, temiz su kaynaklarına ulaşım gibi alanlarda çalışmalar yaparak ilgili ülkenin sosyal, ekonomik ve eğitim anlamında refaha kavuşmasını hedeflemektedir. TİKA’nın 2019 ve 2020 yılındaki bazı faaliyetlerini açıklayacak olursak; 2019 yılında Arnavutluk’un güneyinde yer alan Skrapar’a bağlı Corovoda Belediyesi’ndeki bölgede bulunan 200 öğrenci kapasiteli üç katlı yurdun tadilatı ve modernizasyonu gerçekleştirilmiştir. Romanya’nın Dobruca bölgesinde 38 Türkçe sınıfı ve Türkçe Dil Laboratuvarı’nın tadilat ve donanımları gerçekleştirilerek modern koşullara uygun Türkçe dil sınıfları oluşturulmuş (TİKA, 2019 Faaliyet Raporu, 84) bu bağlamda Romanya’daki Türklerin ve Tatarların kendi kimliklerini ve kültürlerini koruması hedeflenmiş ve Türkçeye yönelik birtakım faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 2020 yılında ise Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin Doyran Belediyesi bölgesi sınırları içinde dağlık bir bölgede bulunan Gökçeli Yörük Türk köyündeki Yörük Türklerinin yaşadığı yerdeki yeni okul binasının restorasyonu gerçekleştirilmiştir (TİKA 2020 Faaliyet Raporu, 86). Karadağ’da ise Anto Djedovic İlköğretim Okulu’ndaki yirmi sınıfa bilgisayar, projeksiyon cihazı ve ekipman desteğinde bulunulmuştur (TİKA 2020 Faaliyet Raporu, 90). İdari ve sivil altyapıların geliştirilmesi çerçevesinde ise Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi Toplantı Salonunun teknik donanımının yetersiz olmasından dolayı salonun kapsamlı tadilatı ve donanımı TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir (TİKA 2020 Faaliyet Raporu: 107). Örneğin; 2015-2021 yılları arasında eğitim, sağlık, üretim, idari ve sivil altyapılar, sosyal altyapı ve hizmetler, restorasyon, acil ve insani yardım alanlarında 493 proje gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: 2014 Yılında Yapılan Yatırımların Sektörel Dağılımı

ÜLKE	Eğitim	Sağlık	Üretim	Ekonomik Altyapı ve Hizmetler	İdari ve Sivil Altyapılar	Diğer Sosyal Altyapı ve Hizmetler
Arnavutluk	%55,23	%10,81	%0,15	%0,05	%18,19	%14,12
Bosna-Hersek	%8,07	%5,45	%1,61	%1,14	%3,56	%78,23
Karadağ	%53,09	%2,32	%0,63	%1,85	%17,53	%23,95
Kosova	%17,72	%7,17	%1,26	%0,53	%4,57	%64,64
Makedonya	%33,09	%0,42	%3,39	%2,12	%10,26	%47,31
Sırbistan	%50,49	%4,26	%9,00	%15,88	%0,07	%16,66

Kaynak: Bu tablo, TİKA'nın 2014 faaliyet raporundan elde edilen bilgiler çerçevesinde yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'i incelediğimizde sektörel dağılımda en büyük payı diğer sosyal altyapı ve hizmetler alırken bu sırayı eğitim takip etmektedir. Ülkelerin önceliklerine göre yatırım alanları belirlenmiştir.

Yapılan yardımları incelediğimizde şu sonuca ulaşabiliriz: Türkiye'nin bölgede icra ettiği faaliyetler ve çalışmalar yerel halk tarafından olumlu karşılanmakta ve proje çeşitliliği açısından da çeşitlilik göstermektedir. Bu sonuca ise yapılan yardımlardan ve proje sayısının artmasından ulaşabiliriz. Eğer Türkiye'nin bölgeye yönelik politikaları endişe verici ve yayılmacı olarak algılansaydı muhtemelen ne proje sayısında bir artış olurdu ne de bölgesel anlamda Türkiye, TİKA'nın faaliyetlerini sayısal olarak artırabilirdi. Dolayısıyla gerçekleştirilen projelerin etkisi yumuşak güç bağlamında değerlendirildiğinde pozitif bir etki yaratmaktadır.

Yunus Emre Enstitüsü

Yunus Emre Vakfı, Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak amacıyla 2007 tarihinde kurulmuş buradan hareketle Yunus Emre enstitüsü ise aynı isimle bilinen vakfa bağlı bir kuruluş olarak 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Vakfın kuruluş amacını daha detaylı incelediğimizde: *"Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini*

artırmak için yurt dışında kültür merkezleri kurulmasını ve işletilmesini sağlamak. Türkiye, kültürel mirası, Türk dili, kültürü ve sanatı konularında yurtdışında ücretli veya ücretsiz eğitim vermek veya verdirmek, bu alanlarda sertifika vermek, verilmesini sağlamak. Yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak için araştırmalar ve etkinlikler yapmak ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak” şeklindedir.

Vakfın kuruluş amacından anlaşılacağı üzere Yunus Emre Enstitüsü yumuşak güç ve kamu diplomasisi bağlamında Türk dış politikasının önemli sac ayaklarından birisini oluşturmaktadır. Zira Türkçe'nin uluslararası alanda yayılması ve Türk kültürünün diğer ülkelere tanıtılması Türkiye'nin prestijini artırmakta ve ilgili ülke ile Türkiye arasında bir bakıma “*kültür köprüsü*” oluşturmaktadır. Bu bağlamda açılan Yunus Emre Kültür Merkezleri, yurtdışında ilk olarak 17 Ekim 2009 tarihinde Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da çalışmalarına başlamıştır (Türk, 60). Yunus Emre Kültür Merkezleri bünyesinde kurulan Yunus Emre Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezleri (YETEM), Türkçeyi uluslararası bir dil hâline getirme ve Türkçe öğretimi sayesinde Türkiye'nin uluslararası alanda tanıtımına yönelik çalışmalar yapmaktadır (Türk, 2016). Örneğin; Yunus Emre Enstitüsü'nün Bosna-Hersek'te Zenica-Doboj, Hersek-Neretva ve Bosansko-Pavanski adlı bölgelerinde yürütmüş girişimler neticesinde Türkçenin 6-13. Sınıflar arasında ikinci bir yabancı dil olarak öğrencilere öğretilmesiyle söz konusu ülkede 2012-2013 eğitim-öğretim döneminde 5332 öğrenci Türkçe öğrenmiştir (Türk, 61). Diğer taraftan Kosova'nın Prizren şehrinde bulunan Yunus Emre Enstitüsü Kütüphanesi edebiyat alanından tarihe, kültür-sanattan psikolojiye toplam da 2593 kitaba ev sahipliği yaparken günümüzde bölgede yaşayan insanlar tarafından da yoğun ilgi gösterilmektedir (Yunus Emre Enstitüsü 2020 Faaliyet Raporu,38).

Tablo 2: Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin Balkanlardaki Dağılımı

ÜLKE	ŞEHİR
Sırbistan	Belgrad
Romanya	Bükreş, Köstence
Bosna Hersek	Foynitsa, Mastar, Saraybosna
Kosova	İpek, Priştine, Prizren

Arnavutluk	İşkodra, Tiran
Karadağ	Podgoritsa
Kuzey Makedonya	Üsküp
Hırvatistan	Zagreb
TOPLAM	14

Kaynak: Bu tablo, Yunus Emre Enstitüsü'nün 2020 faaliyet raporundan elde edilen bilgiler çerçevesinde yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yunus Emre Kültür Merkezlerinin Avrupa'da 13, Ortadoğu'da 10, Afrika'da 8, Asya'da 10, Uzak Doğu'da 4, Amerika'da 2 kurumu bulunurken, bu sayı Balkanlarda 14 olarak karşımıza çıkmaktadır (Yunus Emre Enstitüsü 2020 Faaliyet Raporu). 2019 yılında Yunus Emre Enstitüsü tarafından yapılan bir araştırmaya göre Türkçe öğrenenlerin yani kursiyerlerin sayısı yüzdesel olarak en fazla Balkanlar bölgesindedir: Söz gelimi, Asya %13, Afrika %19, Uzak Doğu %4, Orta Doğu %22, Balkanlar ise %30 şeklinde karşımıza çıkarak birinci sırayı korumaktadır (Yunus Emre Enstitüsü 2019 Faaliyet Raporu, 107). Diğer taraftan, Yunus Emre Enstitüsü tarafından 2020 yılında yayınlanan rapora göre Arnavutluk'un İşkodra ve Tiran şehirlerinde toplam 6 adet okul bulunmakta ve bu okullarda toplam 718 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Bosna Hersek'te ise toplam 159 okul var iken toplam öğrenci sayısı 8503 şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Romanya'da ise toplam 3 okul bulunmakta ve kayıtlı öğrenci sayısı ise 91 olarak tablolara yansımaktadır (Yunus Emre Enstitüsü 2020 Faaliyet Raporu, 145). Buradan hareketle Yunus Emre Enstitüsü'nün okulları hem Türk dilinin yayılmasında hem de Türkçenin uluslararası bir dil haline gelmesinde önemli görevler icra etmektedir. Bu bağlamda okullardaki öğrenci sayısında da sürekli bir artış olmaktadır. Bu durum ise bölge halkının Türkçeye olan ilgisini ve alakasını gözler önüne sermektedir.

Popüler Kültür

Türkiye'nin yumuşak güç açısından en önemli unsurlarından birisini de popüler kültür oluşturmaktadır. Popüler kültür açısından burada değinilecek husus Türk dizileri ve televizyon programlarının Türk dış politikasına ve Türkiye'ye nasıl etki yaptığıdır. Özellikle Türk dizileri son zamanlarda beğenilmekte ve izlenmektedir. Türk dizilerinin uluslararası alanda izlenmesi, Türkiye'nin prestijini artırmakta ve ülke açısından turizm potansiyelini harekete geçirmektedir. Söz gelimi; Bir Türk dizisinde Türkiye'nin turistik anlamda önemli şehirlerinden olan Trabzon'a yapılan bir

yolculuk veya ziyaret kameralara yansımakta ve izleyicilerde ziyaret etme fikri uyandırmaktadır. Diğer yandan önemli bir döviz kaynağı olan bu diziler ülkeye gelen turist sayısını da olumlu etkilemektedir. Hem Türk diline hem de Türk ulusal kültürünün yayılması açısından en önemli unsurların başında diziler gelmektedir. Bu minvalde, TRT AVAZ, Anadolu Ajansı, TRT Türk önemli popüler kültür unsurlarıdır. TRT Avaz'ın Balkanlara yönelik yayınlamış olduğu bir dizi belgesel ve kısa filmler iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu etkilemekte ve kültür alışverişine de katkı sağlamaktadır. Öte yandan Anadolu Ajansı'nın Türkçe dışındaki dillerde de yayın yapması Türkiye'yi uluslararası alanda daha görünür hale getirmiştir. Türk dizileri özellikle Kuzey Makedonya, Arnavutluk ve Kosova'da sevilerek izlenmektedir. Kosova'nın başkenti Priştine'de Dardana Krasniqi bir röportajda; *"İlk kez sekiz yıl önce Türk dizisi izlemeye başladığını, iki yıl içinde Türkçeyi anlamaya ve yavaş yavaş konuşmaya başladığını"* belirtmiştir. Bu bağlamda, Türk dizileri izlenen ülkeni yerel ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Özellikle diziler ve programlar bir bakıma "kültür elçisi" görevi üstlenmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) yurtdışında yaşamını sürdüren Türklere, kardeş topluluklara ve Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik gerçekleştirilen faaliyetleri koordine etme ayrıca hem yurtdışında yaşayan Türklerle hem de kardeş topluluklarla ilişkileri geliştirerek ekonomik, kültürel ve sosyal olarak daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla 6 Nisan 2010 tarihinde kurulmuştur. YTB, Balkanlar, Orta Asya, Afrika ve Ortadoğu'daki öğrencilerin gelişimine katkıda bulunmak ve Türkiye ile ilgili ülke arasında bir bağ oluşturmak amacıyla kültürel değişim programları, konferans, panel, sempozyum, eğitim programları düzenlemekte ve Türkiye Bursları çerçevesinde eğitimini Türkiye'de tamamlamak isteyen öğrencilere yönelik de burslar vermektedir.

YTB 2015 yılında düzenlediği bir organizasyon ile tarihinde ilk kez Türkiye'deki düşünce kuruluşlarıyla Balkanlardaki düşünce kuruluşlarını bir araya getirmiş; Arnavutluk, Sırbistan, Yunanistan, Bosna Hersek, Makedonya, Kosova ve Hırvatistan gibi pek çok Balkan ülkesindeki ülkesindeki düşünce kuruluşlarının temsilcilerini aynı masada toplamıştır (YTB 2015 Faaliyet Raporu, 38).

YTB ile Yunus Emre Enstitüsü tarafından düzenlenen *"Türkçe Yaz Okulu Edirne 2016"* programı kapsamında: Yunanistan, Belçika, Hindistan, Hırvatistan, Polonya, Arnavutluk, Macaristan ve Küba'da Türkoloji eğitimini

sürdüren öğrencilere yönelik oluşturulan bu program 5 hafta sürmüştür (YTB 2016 İdare Faaliyet Raporu, 37). 2016 yılında Balkanlar Burs programı çerçevesinde lisans adaylarına yönelik pilot uygulama olarak düzenlenen Akademik Yetkinlik Sınavı 177 adayın katılımıyla Makedonya Üsküp'te, Yunanistan Uyruklu 261 adayın katılımıyla da Edirne'de 24 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir (YTB 2016 İdare Faaliyet Raporu, 38).

Balkanlar Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından yürütülen ve YTB'nin desteğiyle gerçekleştirilen proje kapsamında 12-16 yaş aralığında yaklaşık 100 kişilik bir soydaş öğrenci grubu Bursa'da yaz kampına katılmış ve proje süresince öğrencilere Türkçe, tarih, din bilgisi derslerinin yanında sportif aktiviteler ile tarihi ve kültürel mekanlara yönelik gezilerin de yer aldığı sosyal aktiviteler gerçekleştirilmiştir (YTB 2018 İdare Faaliyet Raporu: 51).

2019 yılında Balkan Gençlik Okulları kapsamında Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan'ın da yer aldığı 10 farklı program düzenlenmiş ve gençlik okullarına katılan 300 öğrenci Türkiye gezilerine de katılmıştır (YTB 2019 İdare Faaliyet Raporu: 38).

2019 yılında Trakya Üniversitesi tarafından organize edilen ve YTB tarafından sağlanan destek kapsamında 2-3 Mayıs 2019 tarihinde Trakya Üniversitesinde *“Uluslararası Balkan Türkologları Buluşması: Balkanlarda Türkolojinin Dünü Bugünü ve Geleceği Çalıştayı”* başlıklı uluslararası bir çalıştay düzenlenmiş ve bu çalıştaya Türk Dil Kurumu ve Yunus Emre Enstitüsü işbirliğiyle 10 Balkan üniversitesinden Türkoloji alanında uzman 20 akademisyen katılım sağlamıştır (YTB 2019 İdare Faaliyet Raporu: 39).

YTB'nin gerçekleştirmiş olduğu projeler yukarıdaki örneklerle sınırlı değildir. YTB'nin daha birçok alanda düzenlediği proje bulunmaktadır. Bu projelerin hepsini burada tek tek anlatmak konunun dağılmasına neden olacağından dolayı yalnızca konu ile ilgili bir dizi çıkarım yapmak yerinde olacaktır. YTB gerçekleştirmiş olduğu projeler kapsamında Türkiye'yi uluslararası alanda ve özellikle eğitim alanında ön plana çıkarmakta ve Türkiye'ye olan alakayı gün geçtikçe yukarı taşımaktadır. YTB'nin sağlamış olduğu burslar çerçevesinde eğitimini Türkiye'de tamamlayan öğrenciler döndükleri ülkelerde Türkiye'nin görünürlüğüne katkı sağlamakta ve kendi ülkesinden farklı öğrencilerin Türkiye burslarına başvurmasına da vesile olmaktadır.

Öğrenci Değişim Programları

Avrupa Birliği'nin başlatmış olduğu Erasmus Değişim Programı kapsamında dünyanın farklı yerlerinden birçok öğrenci Avrupa ülkelerindeki üniversitelerde eğitim hayatını sürdürmekte ayrıca kültürel, dilsel ve eğitsel anlamda kendini geliştirme fırsatı bulmaktadır. AB'nin başlatmış olduğu bu projeye olan ilgi gün geçtikçe artmakta ve artan ilginin bir sonucu olarak da AB'nin yumuşak gücü uluslararası alanda önem kazanmaktadır. Bu programdan yararlanan öğrenciler kültürel ve dilsel gelişimlerinin yanı sıra Avrupa ülkelerini de gezme fırsatı elde etmektedir. Türkiye'nin de değişim programları çerçevesinde başlatmış olduğu Mevlana Değişim Programı bu minvalde değerlendirilebilir.

Mevlana değişim programının öncelikli amacı, yurt içinde eğitim veren yükseköğretim kurumları ile yurtdışında eğitim veren yükseköğretim kurumları arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimi sağlamaktır ve bu açıdan Türkiye'yi yükseköğretim alanında bir cazibe merkezi haline getirmek, Türkiye'nin zengin tarihsel ve kültürel mirasını küresel düzeyde paylaşmak, yükseköğretimin küreselleşme sürecine katkıda bulunmak, Yükseköğretim kurumlarının akademik kapasitelerini artırmak ve kültürlerarası etkileşimin artmasıyla, farklılıklara saygı ve anlayış kültürünün zenginleşmesini sağlamak, şeklinde sıralayabiliriz.

YÖK'ün üzerinde durduğu ve önem verdiği yükseköğretimin uluslararasılaştırılması ilkesine uygun olan Mevlana Programı kapsamında öğrencilere dünyanın başka ülkelerinde eğitim alma, öğretim üyelerine ise eğitim verme şansı tanınmaktadır (Türk: 113). Mevlana programı çerçevesinde verilen burslar karşılıksızdır (Türk: 113). YÖK başlatmış oldu değişim programı kapsamında yurtdışında yaşayan yabancı öğrencileri Türkiye'ye çekmek istemekte ve Türk kültürünün yayılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Mevlana Değişim programı kapsamında Balkanlardan Türkiye'ye öğrenciler gelmektedir.

Sonuç

Yukarıda anlatılanların tekrarı olmamasına adına bazı çıkarımlarda bulunmak yerinde olacaktır. Yukarıda ortaya atılan hipotezler sınandığında Türkiye'nin Balkanlara yönelik yumuşak güç politikası gün geçtikçe artmakta ve çeşitlilik göstermektedir. Söz gelimi, TİKA'nın faaliyetlerini incelediğimizde hem faaliyetler anlamda hem de bölgesel anlamda genişletmeye

gitmektedir. Nitekim faaliyetlerin artması ve projelerin çeşitlenmesi yerel halk dikkate alınarak belirlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin icra ettiği projeler sürekli olarak çeşitlenmektedir.

Uygulanan politikalar bölgede yaşayan Müslüman ve Türkler tarafından desteklenmektedir. Ayrıca faaliyetlere genel olarak baktığımızda Balkan halkının refahını ve eğitim seviyesini artırmaya yöneliktir. Bu durumda Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarının etkili olduğunun bir kanıtıdır. Diğer taraftan Yunus Emre Enstitüsü'nün öğrencilere yönelik sağlamış olduğu Türkçe kursları Türk dilinin öğrenilmesinde ve yayılmasında yadsınamaz bir yere sahiptir. Türk diline olan ilgi arttıkça Türkiye'nin popülaritesi de yükselecektir. Genel olarak Balkan coğrafyasına baktığımız da bir tarafta işbirliği diğer tarafta çatışma havası hâlâ varlığını korumaktadır. Türkiye'nin Balkanlara yönelik izlediği politikalar yayılmacı değil aksine bütünleştirici bir görüntü arz etmektedir ki yumuşak güç açısından baktığımızda da uygulanan politikalar ağırlıklı olarak bölge halkının refahını ve eğitim seviyesini yükseltmeye yöneliktir.

Türkiye'nin söz konusu bölgeye yönelik politikaları "kültür" diplomasisi çerçevesinde şekillenmektedir. Nitekim Balkanlarla olan coğrafi, tarihi ve kültürel bağlar politikaların şekillenmesinde başat rol oynamaktadır. Diğer taraftan Balkanlar, Türkiye'nin Batı dünyasına açılımında önemli bir rol üstlenmektedir.

Kaynakça

- Alp, İ. (2017). *Srebrenitsa soykırımı (Temmuz 1995)*. Avrasya Etüdları, 52 (2) , 127-171.
- Ayhan, H. (2008). *Kosova'nın bağımsızlığı sürecinde uluslararası güçlerin ve Türkiye'nin tutumu*. Avrasya Etüdları, 33 (1) , 113-134.
- Bayraktar, Z. (2012), *Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü*. Karadeniz Araştırmaları, 35, s.181-189.
- Bekar, N. (2019). *Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)*. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (3) , 3064-3084 .
- Brown, C., L, (2017). *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*. (G. Ç. Güven, Çev.) İletişim Yayıncılık.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul, Küre Yayınları.
- Ekşi, M. (2017). *Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi*,

Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17(1), 9-19.

Emin, E. (2020). *Balkan Raporu: Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya*, İNSAMER, s.7-30.

Kalın, İ. (2011). *Soft power and public diplomacy in Turkey*. Perceptions, Autumn, XVI, Volume 3, s.5-23

Karagül, S. (2013), *Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: Türk İşbirliği Ve Kordinasyon ajansı*. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8:1, s.79-102.

Kissinger, H. (2016). *Dünya düzeni* (Gül. S. Sinem, Çev.). İstanbul, Boyner Yayınları.

Mcmahon, J., R. (2013). *Soğuk savaş* (G. Sinem, Çev.), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Nye, J., S. (2017). *Yumuşak güç* (R. İ. Aydın, Çev.), Ankara, BB101 Yayınları.

Oral, S. (2000). *Türkiye'nin dış politikası*, Ankara, İmge Kitabevi.

Oran, B. (Ed) (2001). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olgular, belgeler, yorumlar, Cilt I: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (Ed) (2010). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olgular, belgeler, yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (Ed) (2013), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olgular, belgeler, yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdal, B., ve Karaca, K., K. (2017). *Diplomasi tarihi ii: Ders notları 2017*. Bursa, DORA Basın Yayın Dağıtım.

Özdemir, H. (2008). *Uluslararası ilişkilerde güç: Çok boyutlu bir değerlendirme*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(03), 113-144. DOI: 10.1501/SBFder_0000002075.

Polat, D. (2020). *Kuruluşundan çöküşüne Milletler Cemiyeti sistemi*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (76), 1950-1967 . DOI: 10.17755/esosder.677815.

Purtaş, F. (2013). *Türk Dış politikasının yükselen değeri: Kültürel diplomasi*. Gazi Akademik Bakış, 7 (13), 1-14 .

Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*, İstanbul, Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*, İstanbul, Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2016). *Son on yıllarda Türk Dış politikası: 1991-2015*, İstanbul, Der Yayınları.

Şahin, K. (2007). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*, İstanbul, İlgili Kültür Sanat Yayıncılık.

Türk F. (2014). *Türk kültür dış politikası*, İstanbul, Paradigma Akademi

Yayınları.

Türk, F. (2016). *Balkanlarda yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye yönelik dil politikaları*, Ankara, Astana Yayınları.

Tüysüzöğlü, G. (2012). *Çatışma ve işbirliği dikotomisi bağlamında balkanlar'ın siyasal görünümü*. Avrasya Etüdleri, 42 (2) , 83-110.

Yapıcı, U. (2015). *Yumuşak güç ölçülebilir mi?* Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12 (47) , 5-25 . DOI: 10.33458/uidergisi.463034

Yıldırım, K, Yıldırım, A. (2017). *Türkiye'nin yumuşak güç sembollerinden Türk işbirliği koordinasyon ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na genel bakış*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 33 (33), 203-219

İnternet Kaynakları

Think Again: Soft Power, <https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power/>. (Erişim Tarihi: 03.07.2021)

AhmetAlemdar,UluslararasıİlişkilerdeGüçveYumuşakGüçBoyutu <https://www.defenceturk.net/uluslararasi-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu>, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

Türk Dil Kurumu: Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

NATO 18 yıl önce bugün Bosna'ya müdahale etmişti, NATO 18 yıl önce bugün Bosna'ya müdahale etmişti - Son Dakika Haberler (sabah.com.tr), (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

Bosna'nın çözülemeyen sorunları ve Dayton sıkışması. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosnanin-cozulemeyen-sorunlari-ve-dayton-sikismasi>, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

TSK Barış Destekleme Harekatı, (Barış Destekleme Harekâtı (kkk.tsk.tr), (Erişim Tarihi 05.07.2021).

Ohri Çerçeve Anlaşması; https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_010813_Framework%20Agreement%20%28Orhid%20Agreement%29.pdf, (05.07.2021)

Rifat Sait, <https://www.star.com.tr/yazar/17-subatta-kosova-8-yasina-giriyor-yazi-1088895/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

Caner Sancaktar, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/71/balkanlar_turkiye_in_neden_onemli, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

Caner Sancaktar, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Açılımı*, (PDF) Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Açılımı (researchgate.net), (Erişim Tarihi: 05.07.2021).

Türk Dizileri Balkanlar'da Latin Amerika Dizilerinin Yerini Aldı, Türk dizileri Balkanlar'da Latin Amerika dizilerinin yerini aldı (aa.com.tr), (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

Türk Dizileri Balkanları Fethetti, Türk dizileri Balkanlar'ı fethetti - Kültür Sanat Haberleri (sabah.com.tr), (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası, <https://www.tesadernegi.org/turgut-ozal-donemi-turk-dis-politikasi.html>, (Erişim Tarihi: 06.07.2021)

TİKA Hakkımızda, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

TİKA, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22, (Erişim Tarihi 05.07.2021)

TİKA;- 2019 Faaliyet Raporu

-2020 Faaliyet Raporu

TİKA son 6 yılda gerçekleştirdiği 500 proje ile Türkiye'nin dost elini Kuzey Makedonyalılara ulaştırdı, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/tika-son-6-yilda-gerceklestirdigi-500-proje-ile-turkiyenin-dost-elini-kuzey-mak/60dd775701a30a3724b20198>, (Erişim Tarihi: 06.07.2021).

Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

Yunus Emre Entisüsü 2020 Faaliyet Raporu, 2020 Faaliyet Raporu | Türkiye - Merkez (yee.org.tr) (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

YTB, Başkanlığımız, Başkanlığımız (ytb.gov.tr) (Erişim Tarihi: 07.07.2021)

Yunus Emre Enstitüsü, Yunus Emre Enstitüsü | Türkiye - Merkez (yee.org.tr), (Erişim Tarihi: 07.07.2021) YTB Faaliyet Raporları, Faaliyet Raporları - Kurumsal | Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (ytb.gov.tr) (07.07.2021)

- 2015 Faaliyet Raporu.

- 2016 İdare Faaliyet Raporu.

- 2018 İdare Faaliyet Raporu

- 2019 İdare Faaliyet Raporu.

Mevlana Değişim Programı, Mevlana-Kitapcık-Yeni_08.06.2015_İstatistiksiz.pdf (yok.gov.tr), (Erişim Tarihi 07.07.2021)